

among the students, which indicates the presence of tension between group. The empirical material which confirms the importance of a detailed study of the components of socio-psychological models of perception «alien» in a student environment necessitates further disclosure of the problem.

Key words: «alien», «we-feeling», intergroup interaction, identity.

УДК 159.922.8

Т.Ю.БУБРЯК

МОДЕЛІ ЛОГІЧНИХ РІВНІВ РОБЕРТА ДІЛТСА У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Резюме. Стаття присвячена проблемі дослідження професійної самоідентичності майбутніх психологів та застосуванню інтегративного підходу до її вирішення. Аналізуються психологічні особливості становлення професійної самоідентичності у процесі підготовки майбутніх психологів. Висвітлено основні рівні становлення професійної самоідентичності майбутніх психологів на основі інтегративного підходу. Охарактеризовано: теорію логічних типів Бертрана Рассела та Альфреда Уайтхеда про ієрархічність висловлювань в логіці, концепцію «подвійного послання» («double bind») Грегорі Бейтсона, модель структури логічних рівнів Роберта Ділтса. Доведено продуктивність використання для аналізу та формування самоідентичності моделі структури логічних рівнів Роберта Ділтса, що дає змогу цілісно та вичерпно описати принципово різні контексти, в яких відбувається становлення самоідентичності. Запропонований підхід до формування професійної самоідентичності студентів-психологів являє собою природний процес інтеграції структури суб'єктивного досвіду студентів, де кожен наступний рівень – є узагальненням попереднього. В цілому стаття присвячена актуальним проблемам в сучасній психології.

Ключові слова: самоідентичність, методологія вивчення самоідентичності, інтеграція, інтегративний підхід, суб'єктивний досвід, структура суб'єктивного досвіду, структура логічних рівнів.

Постановка проблеми. Світ глобалізації, економічної та ціннісної кризи, світ інформаційної відкритості та інформаційного перевантаження, світ шаленого індивідуалізму та пошуків себе – сповнений протиріч і вимагає як від окремої людини, так і від суспільства в цілому нових рішень та підходів до вивчення структури особистості. Стає все більш очевидним масштаб над-складності людського буття на землі, як особистого, так і соціального, де кінцева відповідальність за власне життя та благополуччя лежить на самій людині. Відповідно, фокусом зацікавленості філософів, психологів, соціологів, маркетологів в усьому світі стає спосіб буття окремої людини у її власному житті, той спосіб, за допомогою якого вона «стає собою» та зберігає сама себе на протязі власного життя. Кожна наукова область намагається відповісти на цей виклик сьогодення по-своєму. Філософія повертається до пошуків суті «людського» як такого, віднаходить засновки інтегральної філософії, точні науки використовують потенціал синергетичного підходу для пояснення складних системних явищ у природі, біологія сягнула питання технології генної модифікації не лише рослин чи тварин, а й людини. Психологія за таких умов стоїть перед складним завданням забезпечити для людини якомога більше шляхів до свідомого віднаходження себе, своїх адекватних ролей у перенасиченому інформаційному просторі, розмаїтті можливостей самовираження та шляхів самореалізації. Тож тема самоідентичності як тотожності особистості самому собі у процесі життєдіяльності постає сьогодні в психології з особливою силою.

Також зазначимо, що сучасність вимагає нового рівня професійної підготовки взагалі, де психологічна компетенція являється суттєвою, адже інформаційно-технологічні та комунікативно-організаційні вимоги до людської діяльності значно виросли у сучасному світі. Відповідно, наразі підвищується соціальний запит на професії підтримуючого характеру, що дають змогу людині глибоко та якісно приймати рішення у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Саме такою є професія психолога. Питання формування самоідентичності майбутніх психологів та самоідентифікації як процесу формування самоідентичності через переживання, специфічне прийняття та/або відкидання серії соціальних ролей, продовжує бути актуальною сьогодні з багатьох причин. Той, хто підтримує людей у складний момент їх життя, супроводжує в процесі розвитку, допомагає професійно вирішувати конфлікти та запобігає руйнації у соціальному середовищі – має бути адекватно підготовлений та впевнений у своїх компетенціях, можливостях впливу та значущій ролі серед людей. Разом з тим, теорія та практика підготовки фахівців підтримуючих професій вимагає значного вдосконалення. Зокрема потребує детальної розробки аспект критеріїв та форматів підготовки, шляхів та засобів формування професійної самоідентифікації майбутніх психологів.

Проблема вивчення інтегративного підходу у становленні професійної самоідентичності майбутніх психологів розглядається в літературі вченими з різних підходів. Проте, уявлення про професійну самоідентичність повинно складатися із цілісного, інтегративного підходу, центр якого становить цілісна особистість, а не окремі її характеристики. В свою чергу процес професійної самоідентичності повинен розглядатися як цілісний і динамічний процес власних професійних, позитивних досягнень. Зазначене вказує на необхідність застосування інтегративного підходу до вивчення професійної самоідентичності. Серед суттєвих проблем у темі самоідентичності є питання про її функціональну структуру. Крім питання генези, розвитку, рушійних сил та критичних точок у формуванні ідентичності, важливо розуміти – як саме функціонує

самоідентичність, як пов'язані між собою частини її структури та яке навантаження несе кожна з них. Отже, **метою статті** є висвітлення основних рівнів становлення професійної самоідентичності майбутніх психологів на основі інтегративного підходу. Психологами і філософами ХХ століття здійснена ціла низка досліджень самосвідомості та ідентичності (М.Боришевський, Ю.Бромлей, П.Гнатенко, Е.Еріксон, І.Кон, М. Мід, А.Налчаджян, Ж. Піаже, В.Соловйов, В.Столін, Т. Шибутані, Л.Шнейдер, та ін.). Серед запропонованих багатьма вітчизняними та закордонними дослідниками концепцій ми звернули увагу на підхід Грегорі Бейтсона, що стосується розрізнення рівнів контексту у структурі суб'єктивного досвіду людини. Даний підхід здобув розвиток і застосування у роботах Роберта Ділтса і відомий зараз як модель «Логічних Рівнів»: оточення, поведінка/стани, здібності/навички, цінності/переконання, ідентичність, місія.

Видатний англо-американський філософ, системний теоретик, антрополог, етолог Грегорі Бейтсон (1904-1980) присвятив значну частину своїх робіт темі розрізнення рівнів узагальнення, на яких відбувається комунікація між людьми як елементами системи. За основу його роздумів було взято зокрема Теорію логічних типів Бертрана Рассела та Альфреда Уайтхеда про ієрархічність висловлювань в логіці, згідно якій кожна логічна функція може мати у якості своїх аргументів тільки ті елементи, які передують їй в ієрархії, тобто оперувати на певному рівні узагальнення можна лише поняттями нижчого рівня узагальнення. Бейтсон застосував даний підхід до теорії гри та комунікації, дослідження різних видів навчання та психопатології. Так було створено концепцію «подвійного послання» («double bind»), що відкрила шляхи до розуміння природи патологічної комунікації, кібернетичної теорії шизофренії та алкоголізму, а також розуміння ролі системних процесів у формуванні психічних паттернів. Бейтсон вказує: «Людська вербальна комунікація може відбуватися і завжди відбувається на багатьох контрастуючих рівнях абстракції» [1]. Йдеться про те, що розрізнення рівнів узагальнення на якому ведеться комунікація принципово важливе для адекватного розуміння та порозуміння у людському спілкуванні, а неможливість розрізнення цих рівнів – призводить до непорозуміння, зовнішнього або внутрішнього конфлікту, а подекуди – до генерації патологічних психічних станів, таких як шизофренія. Так, неправильно витлумачений жарт, або ситуація загрози може призвести до найжахливіших наслідків у психіці людини.

Шизогенною може бути комунікативна система (як сімейна, так і будь-яка інша система стосунків), учасники якої, свідомо або несвідомо, використовують у спілкуванні так звані «подвійні послання». Людина, говорячи дещо, не зовсім має на увазі саме те, що говорить, а його партнер по комунікації опиняється у пастці, в ситуації, коли ризикує в обох випадках розуміння – як «правильному», так і «хибному». Наприклад, дитина може піддатися експресивному бажанню стрибнути в обійми зовні «позитивно налаштованої» матері, котра говорить перед сусідами про те, «як любить свою маму її дитина», але – водночас дитина буде обпечена гнівним поглядом, бо такий бурхливий вираз емоцій може не відповідати уявленням матері про публічну комунікацію. Якщо ситуація не буде додатково прояснена, і подібний «не щирий», із подвійними стандартами, стиль спілкування закріпиться як систематичний, це може призвести до психічних розладів дитини. Зрозуміло, що живе спілкування не може бути повністю позбавлене конфліктних впливів та взаємодій. Тому особливої ролі тут набуває можливість «метакомунікації», здатність обговорювати саме спілкування, правдиві наміри та суть послань, робити висновки на більш високому рівні узагальнень, з якого ситуація стосункової сутички може виглядати інакше. У людській комунікації величезну роль відіграє інтерпретація сказаного, можливість реінтерпретації ситуацій, як для себе самого, так і для співрозмовників.

Очевидно, саме здатність продуктивної інтерпретації та реінтерпретації – є тією навичкою, за допомогою якої психолог допомагає пацієнтові змінити ставлення до вихідної проблеми. Тобто, вміння розрізняти контексти, в яких існують проблеми, та рівні, де може знаходитись вирішення – є однією з головних компетенцій майбутнього психолога, котру він має майстерно використовувати як в роботі з особистим психічним досвідом, так і в професійній діяльності. Як зазначає Бейтсон, для більшості пацієнтів важливою є можливість у стосунках із терапевтом розділити сплутані в попередніх життєвих ситуаціях логічні рівні, вийти за межі створеної патогенною комунікацією пастки, зрозуміти власну роль як у вихідній ситуації, так і в теперішньому та майбутньому. Свого часу, саме завдяки Бейтсону у психотерапії стали використовувати системну методологію, коли у якості пацієнта стали розуміти, наприклад, усю сімейну систему загалом, а не лише того її члена, котрий проявляє симптом.

Звернімо увагу на значущість підходів Бейтсона для теми самоідентичності та самоідентифікації. Сам процес самоідентифікації очевидно відбувається на різних логічних рівнях, серед яких безпосередньо рольовий, власне ідентифікаційний рівень – є далеко не першим. Звернімося до моделі Логічних рівнів Роберта Ділтса як адекватного інструменту опису структури суб'єктивного досвіду людини.

Р.Ділтс пише: «З психологічної точки зору можна говорити про п'ять основних рівнів:

- Базовим рівнем являється наше зовнішнє оточення, наші зовнішні стримуючі фактори.
- Ми взаємодіємо із зовнішнім оточенням за допомогою нашої поведінки.
- Наша поведінка направляється нашою моделлю світу та нашими стратегіями, котрі визначають наші здібності
- Ці здібності організовані за допомогою систем переконань.
- Самі переконання організовані через ідентичність (identity)» [2].

Далі автор вводить ще один, вищий рівень – духовний, або рівень «Трансмисії», що надалі став називатися просто «Місія». Загалом використовуються усі шість рівнів, останній з яких відповідає на

питання «вищого призначення» для особистості та надає принципово нової перспективи попереднім рівням узагальнення.

Кожен рівень – являє собою множину однорідних для психіки об'єктів. Так рівень оточення містить предмети, місця, людей – як об'єкти у просторі і часі навколо кожного із нас. Рівень поведінки та станів – є наступним за масштабом узагальнення, оскільки саме за допомогою дій предмети оточення стають нам доступними у нашому суб'єктивному досвіді. На рівні здібностей – узагальнюються дії, окремішні елементи поведінки стають систематичними. Формуючи здатність «робити щось», ми називаємо це навичкою і можемо користуватися нею свідомо, як стратегією. Рівень переконань тісно пов'язаний із цінностями, які є основою для їх формулювання – і тут наші здібності узагальнюються як інструменти та засоби прояву того, що для нас важливо та значуще. Зрештою, ми легко вчимося лише тому, що вважаємо важливим або чим цікавимось широко, по-справжньому (високий рівень релевантності, цінність). На наступному рівні ідентичності навколо певних ролей узагальнюються сукупності наших цінностей та переконань. Цей рівень характерний тим, що ми усвідомлюємо себе як певну цілісність, котра може постати у вигляді визначеного завершеного образу і звучить як «Я – чоловік/жінка» або «Я – актор/вчителька», «Я – українець/полька», «Я – син/дочка». Кожен з поданих образів може бути деталізований на нижчому логічному рівні через серію переконань «Мене як чоловіка» або «Мене як професіонала», тобто ідентичності є фокусом-референтом у формуванні переконань. Рівень місії – узагальнює ідентичності, відповідаючи на складні питання «Заради чого більшого?», «Заради чого Я маю відігравати усі численні мої ролі, перебувати в усіх можливих моїх ідентичностях?». Спонтанна відповідь на такі питання може допомогти у створенні актуального формулювання «сенсу життя» і володіє суттєвим інтегративним потенціалом для самоідентичності людини.

Переваги використання саме такої структури Логічних Рівнів пов'язані як з теоретичною значущістю даної структури, так і з ефективністю практичного її застосування у сфері нейро-лінгвістичного програмування. Теоретична значущість полягає у наступних перевагах: вдала класифікація, ієрархізація за рівнями релевантності, цілісність, вичерпність системи Логічних рівнів. Практичні переваги – це можливість використання як для аналізу, так і для конструювання зв'язних контекстів, наочність та зручність в управлінні смислами за рахунок ієрархізації, зрозумілість порядку запитування та мовних особливостей кожного з рівнів, уникнення смислових маніпуляцій за рахунок вичерпності системи тощо. Визначимо можливості, що їх надає модель Логічних рівнів для дослідження теми самоідентичності майбутніх психологів. Розглядаючи проблему самоідентичності особистості як невід'ємний елемент структури суб'єктивного досвіду людини, що до нього «стягуються» інші рівні (цінності, здібності та навички, поведінка та стани, оточення), можна говорити про функціональну систему спостереження, діагностики, формування та рекреації (відновлення, зцілення) самоідентичності людини загалом та професійної самоідентичності майбутнього психолога зокрема.

Зазначимо, що методологія опису ідентичності професійного психолога за допомогою структури Логічних рівнів має серію переваг. Це, перш за все – вичерпність опису психологічних явищ як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, впорядкованість описуваних явищ за рівнями узагальнення, можливість спостерігати мовні паттерни прояву того чи іншого Логічного рівня, що розширює можливості аналізу та точних дефініцій, ієрархічність структури, що автоматично вказує на точки впливу та взаємозалежності між частинами структури, можливість віднаходити «білі плями» у структурі ідентичності та створювати питання чи проблемні ситуації для їх «заповнення». Для максимально ефективного використання потенціалу запропонованої моделі в темі професійної ідентичності майбутніх психологів варто використати інтегративний підхід як сучасний та актуальний. Проблема інтеграції окремих явищ і процесів у педагогіці та психології сьогодні ґрунтовно досліджується. Серед них особливе місце займає інтеграція технічних і гуманітарних знань, наукових понять і художніх образів, елементів світогляду, вузькопрофесійних і духовних, загальнолюдських цінностей. Низку досліджень із цієї проблеми представляють наукові розробки Г. Альтова, В. Вайскофа, С. Гончаренка, О. Карпова, О. Полат, Г.Тарасенкова, Ю. Фокіна, М. Чапаєва, Д. Чернілевського ін. Водночас, бракує концептуальних досліджень з приводу інтегративності і виразної методології застосування поняття інтеграції та процедур інтегративного підходу в психології та педагогіці. Стосовно використання термінів «інтегративність», «інтегративний підхід», «інтеграція» – зазначимо, що вони наразі використовуються в психолого-педагогічній літературі, на наш погляд, надто вільно. Частіше за все дані терміни виступають наукоморфними синонімами слів «поєднання», «єдність», «комбінація», «сума» явищ та процесів, які відбуваються в одному контексті. Таке застосування змістовного терміну розмиває суть поняття та відволікає увагу від питань структури та функцій інтегрованого цілого та його частин.

За нашими спостереженнями, існують принаймні три розуміння поняття «інтеграція» в контексті підготовки професійних психологів. Це, перш за все – це інтеграція особистісна – в усьому розмаїтті потреб, намірів та бажань студента, його цілей та цінностей, із власним розумінням життя та побутовими звичками, перспективами розвитку та творчими зазіханнями, особистою історією та уявленнями про майбутнє. Наступний рівень інтеграції – це студентський колектив та увесь комплекс ВУЗівського впливу, об'єднаний за навчально-професійним принципом. Передбачається, що спільною ціллю (тобто основою інтеграції!) всіх учасників даного рівня є професійна підготовка майбутніх психологів, досягнення ними певного соціального результату – можливості та бажання відігравати роль спеціаліста психологічного профілю. Третій рівень – соціальної інтеграції – це інтеграція молодого спеціаліста у соціальному середовищі з його правилами взаємодії та особливостями професійного розподілу, статусами спеціалістів, стандартами оплати праці, традиціями та звичками використання психологічних послуг, можливостями та обмеженнями для молодих працівників тощо.

Зрозуміло, що становлення професійної самоідентичності молодого психолога відбувається в усіх трьох контекстах.

Висновки. Отже, гіпотеза нашого дослідження полягала в тому, що застосування структури Логічних рівнів до складної системи, що описана вище – приведе нас до більш повного бачення та зв'язного розуміння такого явища як підготовка майбутніх психологів у ВУЗі та формування їхньої професійної самоідентичності. Пропонуємо структурне дослідження другого з вище описаних контекстів, контексту «ВУЗівський вплив», що описує інтегративні процеси становлення самоідентичності студента-психолога – за структурою Логічних рівнів. Процес формування самоідентичності студента-психолога як професіонала у ВУЗі можна умовно розділити на шість рівнів, кожен з яких вимагає окремої уваги та особливого структурування. Якщо сприймати ці рівні як контексти підтримуючого середовища, а не змішувати і не зводити один до одного – отримаємо більш або менш ясну картину форматів впливу для формування самоідентичності студента-психолога. Ці рівні – локуси уваги для організації навчального та розвиваючого процесу.

Список використаних джерел:

1. Бейтсон Грегори Шаги в направлении экологии раз ума: избранные статьи по психиатрии. / Г.Бейтсон; Пер. с англ./ Предисл.Д.Я.Федотова. Изд.2-е, испр. – М.: КомКнига, 2005. – 248с.
2. Дилтс Р. Изменение убеждений с помощью НЛП / Пер.с англ. В.П.Чурсина. – М.: Независимая фирма «Класс», 2000. – 192с. – (Библиотека психологии и психотерапии)
3. Ляудис В. Я. Методика преподавания психологии / В.Я. Ляудис, М.: Изд-во УРАО, - 128 с.
4. Савицька О.В. Професійна ідентичність та життєві стратегії студентів-психологів // Проблеми сучасної психології. 2012. Випуск 17. – с.469 – 477.
5. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления: автореф. на соискание уч. степени докт. психол. наук: спец. 19.00.13 «психология развития, акмеология» / Л.Б.Шнейдер – Москва, 2004. – 42с.

Резюме. Стаття посвячена проблеме исследования профессиональной самоидентичности будущих психологов и применению интегративного подхода к ее решению. Анализируются психологические особенности становления профессиональной самоидентичности в процессе подготовки будущих психологов. Проанализированы основные уровни становления профессиональной самоидентичности будущих психологов на основе интегративного подхода. Охарактеризованы: теория логических типов Бертрانا Рассела и Альфреда Уайтхеда о иерархичность высказываний в логике, концепция «двойного послания» («double bind») Грегори Бейтсона, модель структуры логических уровней Роберта Дилтса. Доказано продуктивность использования для анализа и формирования самоидентичности модель структуры логических уровней, что позволяет целостно описать принципиально различные контексты, в которых происходит становление самоидентичности. Предложенный подход к формированию профессиональной самоидентичности студентов-психологов представляет собой естественный процесс интеграции структуры субъективного опыта студентов, где каждый следующий уровень - является обобщением предыдущего. В целом статья посвящена актуальным проблемам в современной психологии.

Ключевые слова: самоидентичность, методология изучения самоидентичности, интеграция, интегративный подход, субъективный опыт, структура субъективного опыта, структура логических уровней.

Summary. The article is devoted to the study of professional self-identity and future psychologists use integrative approach to solve it. The psychological features of the professional self-identity formation during the training of future psychologists is analyzed. The basic levels of professional self-identity formation of future psychologists based integrative approach are analyzed in the article. The theory of logical types of Bertrand Russell and Alfred Whitehead about hierarchy of statements in logic, the concept of "double messaging" («double binds») by Gregory Bateson, the model structure of logic levels by Robert Dilts. The approach to study the problem of distinguishing levels of context in the structure of subjective experience of the person proposed by Gregory Bateson. Presented an overview of the structure of logic levels Robert Dilts. Proved performance use to analyze and model the structure formation of self-identity logic levels, allowing holistically and comprehensively describe fundamentally different contexts in which there is formation of self-identity. The proposed approach to professional psychology students self-identity is a natural integration patterns of subjective experience of students, where each next level - a generalization of the previous one. A comparison of the results of the theoretical studies scholars are in this issue.

Keywords: self-identity, the methodology of the study of self-identity, integration, integrative approach, subjective experience, the structure of subjective experience, the structure of logic levels.

УДК 159.942

В. Б. БУЧКО

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Резюме. Автор подає теоретичний аналіз емоційного інтелекту та його значення для формування просоціальної поведінки, наводить емпіричні дані щодо необхідності цілеспрямованого формування емоційної компетентності студентів, а також показує наявність статистично значимого зв'язку між емоційним